

MODERN DÜNYANIN KENDİ KLÂSİKLERİNE YAKLAŞIM BİÇİMİNDEN ÖĞRENİLEBİLİCEK ÇOK ŞEY VARDIR

Prof. Dr. Tunca KORTANTAMER

1. Soru: *Yazılarınızda Eski Türk Edebiyatı sahasındaki çalışmalarda metot eksikliğine ve teori sahasındaki yetersizliğe vurgu yapıyorsunuz. Bu sahadaki metinlere hangi teori zemininde yaklaşılmalıdır? Klasik nitelikli bu edebî ürünlere belâgatın sunduğu veya taşıdığı imkanları tamamiyle tüketmeden modern yaklaşımlarda bulunmayı nasıl karşılıyorsunuz? Farklı medeniyet ve dünya görüşlerinin ürünleri olan ve doğuş zeminleri de farklılık gösteren iki ayrı usul-metodun divan şiiri metinlerinin incelenmesinde telifi mümkün müdür?*

- Hangi metin olursa olsun, ona yaklaşımda "Mutlaka filan teori zemininden yararlanılmalıdır." şeklindeki bir yaklaşım düşünce ve araştırmanın günümüzde vardığı noktada, ancak herhangi bir bakış tarzının koyu taraftarlarınca ileri sürülebilecek bir görüştür. Bilim dünyasının elinde mutlak doğrular yok, elimizde sadece perspektifler var ve biz hangi teori zemininden hareket edersek edelim orada kendi içinde tutarlı, doğru ve dürüst bir uygulama yapmak zorundayız. Klasik diye de adlandırılan edebî ürünlerimize yaklaşımda da bu böyledir; çünkü netice itibarıyla elimizde bir metin vardır. Dünyada ise bir metne yaklaşmanın çeşitli yolları denenmiştir ve denenmektedir.

Belagatin sunduğu veya taşıdığı imkânları tamamiyle tüketmeden modern yaklaşımlarda bulunmamak fikri, bir *kendi dünyasına kapanmak* isteğini içinde saklı olarak taşır. Yalnız böyle bir davranış ancak mutlakçı ve dış dünyaya kapılarını kapatmış bir yönetim biçiminde bir süre mümkün olabilir. Dünyanın her köşesinin iletişim ve ulaşım araçları vasıtasıyla iç içe geçmeğe başladığı bir zamanda böyle bir tavır yalnızlık, dışlanmışlık ve problemler doğurur. Bunun sonucu olarak bir avuç insanın kendilerinin söyleyip kendilerinin dinlediği, bunlardan bazılarının diğerlerini övdüğü, yahut yerdiği daracık bir kafes ortaya çıkar. Buna karşılık modern dünya bu konuları, ona kapılarını kapatanlara rağmen inceler, onlara rağmen değerlendirir ve onlara hiç aldırmadan bir yerlere yerleştirir. Eğer modern dünyanın dili bilinmezse, yaptığı anlaşılmazsa insanın kendisi hakkındaki bir çok yanlış düzeltme şansı bile kalmaz. Bunu basite indirgeyip somutlaştıracak olursak: Özellikle yurt dışında yapılan kongreler, yayınlanan kitaplar ve dergilerde bizim kendimize ait saydığımız her şey ele alın-

makta, incelenmekte, sonra bunlar bizimle ilgili görüşlere, yargılara dönüşebilmektedir.

Bütün bunların dışında modern dünyanın kendi klasiklerine yaklaşım biçiminden öğrenilebilecek çok şey vardır; çünkü gelişen teknoloji ve değişen düşüncelerle birlikte araştırma dünyası sürekli bir yenilenme içerisinde. Her çağ, her devir kendi bakış açılarını oluşturur, kendi söylemini kurar, usullerde değişiklikler yapar. Bu yüzden bir devrin insanının bir başka devrin yollarından aynen geçmeye çalışması, zamanı durdurmaya çalışmak gibi bir şeydir. Bu belâgat araştırmalarını ve onun uygulamalarını reddetmek anlamına gelmez; sadece insanın kendi çağının söylemleri yokmuş gibi davranamayacağı anlamına gelir.

Metotlar zihinsel birer araçlardır. Onların sadece bir kültüre mahsus olanı yoktur. Otomobil nasıl, araziye ve iklime uyması için bazı değişiklikler yapılsa, farklı modeller oluşturulsa bile, esas itibariyle aynı temel ilkelerden yararlanılarak benzer usullerle imal edilirse, bu, metotta da böyledir. Kaldı ki modern dünyanın öncülüğünü yapan Batı medeniyeti ile Orta Doğu'da doğan İslam medeniyeti birbirinden sanıldığı kadar uzak değildir. VIII. yüzyılda özellikle yoğunlaşan büyük tercüme faaliyetleri ve çoğalan kütüphaneler Eski Yunan da dahil olmak üzere İslam medeniyeti üzerinde etkili olan bütün çevre kültürlerden çok yoğun bir bilgi aktarımını sağladı. Aynı şekilde 10. yüzyıldan itibaren İspanya'nın kuzeyindeki manastırlarda başlayan ve sonra güneyden itibaren Avrupa'da yayılan tercüme faaliyetleri aksi yönde bir bilgi akışını çok uzun zaman sürdürdüler. Savaşlar ve ticaret de buna katkıda bulundu.

Ayrıca Batı medeniyetinin oluşumunda çok önemli bir rolü olan Hıristiyanlık ve Yahudilik de birer Orta Doğu kaynaklı dindir. Kuran bu iki büyük dini yok saymaz. Onların kitaplarının anlattıklarına pek çok referansı vardır. Bunun yanında Akdeniz medeniyeti kavramı, Osmanlı İmparatorluğunun Roma ve Bizans'tan sonra bölgede aynı karakterde üçüncü imparatorluk olduğu fikri gibi yaklaşımlar bile kültür zemininde ne kadar çok ortaklık bulunduğu kanıtıdır.

Bütün bu görüşlerin ışığında belâgat konusunda Batı'yla karşılaştırmalı bir gelişim çizgisi peşine düşmek çok ilgi çekici olabilir. Bunun yanında Eski Türk Edebiyatı alanındaki eserlerin hem eski usullerle incelenmesi, hem de modern metotlarla ele alınması içinde bulunduğumuz kültürel konum açısından çok önemlidir. Bunu modernleşen kendi genç insanlarımızla konuşabilmek için de yapmak zorundayız. Eskiye aynen devam ettirsek olduğumuz yerde sayar dururuz. Kaldı ki eski de bize kadar sürekli değişerek gelmiştir. Aksine eskiyi tamamen bir kenara bırakırsak hiç kültürü olmamış bir toplum gibi davranırız. Bizim alanımızda hem klasik, hem modern yaklaşımları bilmek ve uygulayabilmek hayati bir önem taşımaktadır.

2. Soru: *Eski Türk Edebiyatı ile ilgili çalışmaların gerek metin neşirleri gerekse diğer araştırma sahalarında ulaştığı nokta, sizce geçen bunca zamana ve emeğe nispeten tatmin edici midir? Bu çalışmalarda gördüğünüz en büyük eksiklik nedir?*

- Eski Türk Edebiyatıyla ilgili çalışmalar tatmin edici olmaktan uzaktır. Bu konudaki görüşlerimi Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı 7 (1991-93), s. 337-365'te çıkan *Genç Edebiyat Araştırmacısının Yanıtları* ve Akçağ Yayınları'ndan 1993'te çıkan Eski Türk Edebiyatı - Makaleler adlı kitabımın önsözünde geniş ve ayrıntılı bir şekilde dile getirmişt看. Kısaca yine değineyim: Araştırmacılarımızın çoğu ne yapmak istediklerinin tam bilincinde değilmış gibi bir izlenim uyandırıyorlar. Bilgi, kültür ve metot yetersizliği birçok çalışmada açıkça görülüyor. Yüzeysellik, tahlil yetersizliği, az gayret, alanda daha önceki önemli eserlere ulaşma çabasının olmayışı, yabancı dil bilmemek, dolayısı ile dış dünyanın kaliteli eserlerine bigâne olup hem de kendisini daha iyi zannedebilecek kadar gâfil olmak, ufuk darlığı, iyi bir edebiyat okuyucusu olmamak, meslekte çabuk ilerleme isteğı, İsmail Ünver dostumun sık sık tekrarladığı *edebiyat memuru* olmak, Orhan Şaik Gökyay'ın sözleriyle *okumadan yazmak*, yahut edebiyat araştırmacılığını arşiv memurluğı ve dилcilikle karıştırıp işi sadece metin yayınlamaktan ibaret sanmak Eski Türk Edebiyatı alanında sayısı gittikçe artan pek çok yazı ve kitabın değerini düşürmektedir.

3. Soru: *Çeşitli üniversitelerde farklı akademisyenlerce yürütölen saha ile ilgili çalışmalar birbirleriyle koordineli bir tarzda ve birbirinden istifade eder şekilde mi yürütölmektedir? Bu husus ile ilgili tenkitleriniz ve önerileriniz nelerdir?*

- Üniversitelerarası koordinasyon alanımızda yok denecek kadar azdır. Hatice Aynur'un Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları, araştırmacıları bir ölçüde birbirinden haberdar ediyor. Aslında Batılı meslektaşlarımızın yaptığı gibi Eski edebiyatın seçilen bir konu etrafında yılda bir veya iki yılda bir biraraya gelip bilgi alışverişinde bulunmak işe yarayabilir. Bu arada artık herkesin herşeyi bildiğı Eski Türk Edebiyatçısı tipinden bir alanda uzman tipine geçmek gerekmektedir. 11. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar geçen uzun bir zaman parçasına herkesin tam anlamıyla hâkim olması mümkün değildir. Bu alanda çalışan herkes elbette genel bilgilere sahip olmalı, hatta Türkoloji ve Oryantalistik konusunda genel bilgilere sahip olmalıdır; ama aynı zamanda bir Lale devri uzmanı veya klasik dönem uzmanı, kuruluş dönemi uzmanı, aruz uzmanı v.b. olmalıdır. İnsanların bazı şeyleri genel hatlarıyla, bazı şeyleri ise derinlemesine bilmesi fikri kabul görmez. Böylece bilgi alışverişinin, koordinasyonunun bir başka boyutu ortaya çıkacaktır.

4. Soru: *Son yıllarda yapılan çok sayıda metin neşirlerine rağmen Divan edebiyatındaki metinlerin şiir dilinin ne olduğı, yapısının çözümlenmesine dair ve ortaya konulanları toparlayıcı mahiyette yayınlara pek rastlanmıyor. Bu hususu nasıl değerlendiriyorsunuz?*

- Bizde Batı'da olduğı gibi belli zaman aralıkları sonrası geriye bakıp ciddi toplu değerlendirmeler yapmak fikri pek yaygın değildir. Sanırım bunda üniversite kütüphanelerinin kitap alımının sınırlı oluşu ve alanlarla ilgili kitapların tamamına yakınına toplayan ihtisas kitaplıklarının yokluğu, maddi himaye

eksikliği, kurumlaşma yetersizliği, genel bakışlar vasıtası ile ileriye yönelik yol belirleme alışkanlıklarının olmayışı gibi unsurlar rol oynamaktadır.

Divan edebiyatındaki metinlerin şiir dilinin ne olduğu konusu ve yapı çözümlemesine dair toparlayıcı yayınlar meselesine gelince, ister klasik anlamda olsun, ister modern anlamda olsun metin incelemesinin kaliteli örnekleri toplu bir bakış atacak hacme ve çeşitliliğe henüz ulaşmışlardır denilemez.

5.Soru: *Osmanlı döneminde yazılan belâgat ile ilgili eserlerde medreselerde okutulan Telhis çizgisi görülmekte fakat Telhis öncesi -günümüz için dahi yeni yaklaşımlar bulunduran- meselâ bir Abdulkahir Cürcanî'nin yaklaşımlarına hiç temas edilmemekte sadece aynı bilgiler tekrarlanmaktadır. Ayrıca tezkirelerde yer yer görülen tenkitlerde bu sınırlı belâgat anlayışının izlerine de umduğumuz nispette rastlamıyoruz. Bir çok Divan şairinin mezun olduğu medreselerde klasik belâgat eserlerinin yoğun bir şekilde okutulmasını göz önünde tutarsak bu iki durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?*

- XIV. yüzyıldan sonra İslam kültür dünyasında genel bir durgunluğun ve daralmanın ortaya çıkıp gitgide ağır bastığını kabul etmek gerekir. *Telhis* bile sanki bu daralmanın sonuçlarından birisi gibidir. İslam kültürünün düşünce dünyasının büyük atımları artık son bulmuştur, var olan ise daralmaktadır. Osmanlı şairleri böyle bir devirde şiir yazmışlardır.

Ayrıca Şuarâ Sûresi etkisiyle doğan ciddî bir şiir polemiğinin katı kuralcı çevrelerde günümüze kadar etkisini sürdürdüğü bilinir. Bu yüzden yüzyıllar boyu pek çok şair ve kültür adamı özellikle siyasî gerilimler arttığında zaman zaman görülen baskı karşısında şiiri savunmak zorunda kalmıştır. Bu sebeple medrese âleminin şiir konusunda en azından görünüşteki tavrı skolastik ve sınırlı olmak zorunda kalmış olmalıdır.

Bir de unutmamak gerekir ki Türk şiirinde İslam etkisinden önce ciddî bir yapı ve içerik gelişmesi olmuştur. Bu gelişmenin çeşitli evrelerini başlangıçtan günümüze izleyebilmek mümkündür. Ses konusundaki makalemde bu gelişmeye ayrıntılı bir biçimde değinmiştim. Bu bakımdan şiirle ilgili değer yargılarının hepsi Türkçe şiirler için geçerli olmaz; veya bu yargılar Türk şiirinin bazı özelliklerini içermeyebilir. Söz gelişi kafiye kullanımı bunun tipik bir örneğidir. Son zamanlarda yapılan bazı kafiye dökümleri bunu açıkça göstermektedir. Klasik Türk şiirinin yapısıyla ilgili incelemeler son derece yüzeysel tutulduğu, çok zaman hiç bir tahlîl ve temsîlî bir anlam taşımayan birkaç örnekle yetinildiği için ve ayrıca belagâttan yola çıkılarak -belâgati mutlak kabul etmeden, Türk edebiyatının kendi karakterini düşünerek- yapılan karşılaştırmalı çalışmalar olmadığından bu konuda yetkiyle konuşmak mümkün görünmüyor. Ancak Türk şiirinin, işin teori planını fazla kurcalamadan (teoriyi kurcalamak işi meşruiyet bakımından zora sokabilirdi) kendi mecrasında aktığını söylemek belki mümkündür. Bir başka deyişle: Kültür tarihinin determinizmi dolayısı ile teori ve pratik zaman zaman birbiriyle uyuşmayabilir.